

В. Г. ТЕРЕЩУК

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Розглянуто психологічні механізми, які беруть участь в процесі формування англomовної лексичної компетенції, серед них: сприймання, осмислення, запам'ятовування, оволодіння та використання лексичного матеріалу. Виокремлено й проаналізовано особливості перебігу зазначених психічних процесів в умовах віртуального навчального середовища: сприймання відзначається високою швидкістю протікання; осмислення є глибоким і системним; підвищується ймовірність мимовільного запам'ятовування англomовних лексичних одиниць; використання засвоєного матеріалу відбувається з метою вирішення професійно зорієнтованих, практично значущих проблем.

Ключові слова: англomовна лексична компетенція, віртуальне навчальне середовище, психологічна закономірність, лексична одиниця.

В. Г. ТЕРЕЩУК

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В УСЛОВИЯХ ВИРТУАЛЬНОЙ ОБУЧАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Рассмотрены психологические механизмы, которые принимают участие в процессе формирования англomовной лексической компетенции, среди которых: восприятие, осмысление, запоминание, овладение и использование усвоенного материала. Выделены и проанализированы особенности указанных психических процессов в условиях виртуальной обучающей среды: восприятие отличается скоростью протекания; осмысление становится глубоким и системным; возрастает вероятность непроизвольного запоминания англomовных лексических единиц; использование усвоенного материала осуществляется с целью решения профессионально ориентированных, практически значимых проблем.

Ключевые слова: англomовная лексическая компетенция, виртуальная обучающая среда, психологическая закономерность, лексическая единица.

V. H. TERESHCHUK

REGULARITIES OF ENGLISH LEXICAL COMPETENCE FORMATION IN VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT

Psychological mechanisms that are involved in English lexical competence formation are shown, among them: perception, comprehension, memorizing, mastering and applying learned material on practice. Peculiarities of the mentioned psychological processes are distinguished and analyzed. Namely, the flow of perception is faster, comprehension becomes deep and systematic, the possibility of involuntary lexical units' memorizing increases, the use of learned material aims at solving professionally-oriented and practically-relevant problems.

Keywords: English lexical competence, virtual learning environment, psychological regularity, lexical unit.

Сучасний розвиток інформаційного простору всіх сфер діяльності профільного спрямування зумовлює необхідність формування англomовної лексичної компетенції як мовної складової професійної компетентності майбутнього фахівця. В зв'язку з цим виникає потреба у використанні віртуального навчального середовища (ВНС) як дидактико-методичного

супроводу навчального процесу, імерсивна здатність якого забезпечуватиме активний перебіг усіх психічних процесів студента в умовах, максимально наближених до реальності.

Згідно з основними психологічними закономірностями засвоєння знань, викладеними у працях Ю. Гнаткевича, М. Дем'яненко, Ю. Наумової, С. Рубінштейна, Г. Семенової, Ю. Семенчука й інших науковців, процес засвоєння англомовної лексики має передбачати сприймання, осмислення, запам'ятовування англомовних лексичних одиниць (ЛО) й оволодіння англомовним лексичним матеріалом шляхом його використання в практичній діяльності. Між усіма ланками вказаного процесу існує тісний зв'язок, оскільки кожна з них містить у своєму складі інші ланки [12, с. 532]; наприклад, сприймання включає в себе осмислення, тоді як останнє залежить не лише від первинного ознайомлення з навчальним матеріалом, а й від подальшої роботи, спрямованої на його запам'ятовування.

Проаналізуємо особливості всіх ланок, які беруть участь у формуванні англомовної лексичної компетенції, зокрема, у процесі засвоєння англомовної лексики в умовах ВНС.

Сприймання або первинне ознайомлення студента з навчальним матеріалом відбувається за рахунок відображення у його свідомості предметів та явищ, які безпосередньо діють на органи чуття (слух, зір, дотик та ін.) [4, с. 218]. Ефективність організації сприймання лексичного матеріалу залежить від органу чуття (зорового, слухового, кінестетичного), на який здійснюється вплив. Для прикладу, найбільшою пропускну здатністю (кількість інформації, яка сприймається людиною за одиницю часу) характеризується зоровий канал, через який надходить майже 80 % інформації [11, с. 25].

Разом з тим доведено, що чим більше каналів сприймання задіяні, тим легшим є сприймання представленого матеріалу [4, с. 218] та міцнішим виявляється запам'ятовування. Досліджуючи технології електронного навчання, О. Герасимчук наводить дані ООН, згідно з якими завдяки поєднанню зорового та слухового видів сприймання в процесі навчання рівень запам'ятовування підвищується на 50 %, час навчання зменшується на 40 % та обсяг засвоєного матеріалу збільшується на 20 %. У зв'язку з цим англомовне слово студенту треба сприймати кількома каналами одночасно, зокрема, зоровим і слуховим каналом, моторно-руховим апаратом (при артикуляції та письмі).

Продуктивність сприймання навчального матеріалу обумовлена не лише кількістю та видами задіяних каналів сприймання, а й підготовчою роботою, що передує цьому сприйманню. На думку С. Рубінштейна, уже на етапі первинного ознайомлення з англомовними ЛО в студентів може формуватись або, навпаки, зникати пізнавальний інтерес до їх вивчення. Таким чином, виникає необхідність створення у суб'єктів навчання передусім установки на сприймання нової англомовної лексики (розкриття значущості вивчення тих чи інших ЛО, проведення зв'язку між новим та уже засвоєним лексичним матеріалом), наявність якої позитивно налаштовує студента на засвоєння нових знань.

Особливості перебігу процесу сприймання в умовах ВНС виявляються у кількісних (висока швидкість сприймання) та якісних (стереоскопічність, достовірність і невимушеність сприймання) характеристиках. Розглянемо детальніше кожну з наведених характеристик: висока швидкість сприймання досягається завдяки використанню як підтримки до текстового матеріалу графічних зображень, музики, відео, предметів бутафорії та інших засобів навчання, які маючи здатність ущільнювати навчальну інформацію, забезпечують швидке сприймання англомовних слів, прискорюють співвіднесення студентом форми англомовного слова з його значенням і, відповідно, наділяють ВНС динамічністю і високим ступенем імерсивності.

Виникнення у студента відчуття занурення досягається за рахунок мобілізації усіх каналів сприймання. Оскільки у повсякденній реальності слуховий, зоровий і моторний канали працюють, зазвичай, паралельно та узгоджено [10, с. 292], одночасне уведення в дію перерахованих каналів сприймання дає змогу досягти стереоскопічності сприймання та організувати навчальний процес в умовах, наближених до природних.

Достовірність сприймання досягається завдяки представленню інформації не як відстороненого свідчення про певне явище, процес, подію, а як пряме відображення цього явища, процесу, події [11, с. 61]. Йдеться, зокрема, про використання таких засобів (автентичних друкованих текстів, відеофрагментів, аудіозаписів, фотографій), які здатні

максимально точно і правдиво відтворювати дійсність, моделюючи реальні життєві ситуації і, таким чином, занурюючи студента у ВНС.

Невимушеність сприймання досягається зацікавленням студентів до сприймання нової лексики. В умовах ВНС виникнення в суб'єкта навчання стійкого пізнавального інтересу до предмета вивчення є можливим при позиціонуванні студентом себе як головного героя тієї чи іншої проблемної ситуації, залученні власного особистісного і професійного досвіду, активізації життєвої позиції тощо.

Сприймання навчального матеріалу невід'ємно пов'язане з його осмисленням. Осмислення – це «процес і результат осягнення сутності предмета пізнавальної діяльності, проникнення в смисл, задум, значення чого-небудь, виявлення причинно-наслідкових зв'язків» [6, с. 450]. Тож осмислення навчального матеріалу передбачає глибоке і різностороннє розкриття його змістового наповнення за рахунок здійснення студентом складних мисленнєвих операцій.

З метою визначення особливостей організації осмислення в умовах ВНС доцільно розрізнити невербальне і вербальне мислення. Перше функціонує на основі наочно-чуттєвих образів, які спочатку виникають у результаті сприймання образів дійсності, потім зберігаються в пам'яті і відтворюються уявою, а друге включає наочно-образне мислення, під яким розуміють сукупність способів і процес образного вирішення завдань, що передбачає візуалізацію ситуації, оперування образами її складових без виконання реальних практичних дій з ними [8, с. 31]. Оскільки ВНС має чуттєво-образну природу, активізація наочно-образного мислення відіграє особливо важливу роль у процесі осмислення англійської лексики в умовах цього середовища.

Вербальне мислення відбувається у процесах внутрішнього або зовнішнього мовлення і передбачає аналіз, узагальнення, оперування поняттями, судженнями, умовиводами [8, с. 32]. Створення ВНС зумовлює виконання завдань щодо пошуку синонімів й антонімів, узагальнюючого поняття до певних англійських слів і навпаки, розкриття узагальнюючого поняття через родові поняття, виокремлення або пошуку однокорених слів, складання асоціограм, лексичних полів, порівняння значень слів, які збігаються, визначення відмінностей у семантиці й етимології слів, що позначають одні і ті ж предмети чи явища та схожі завдання, які забезпечують функціонування таких основних мисленнєвих операцій, як аналіз, синтез, узагальнення, здійснення умовиводів, порівняння, зіставлення, трансформацій тощо. Внаслідок високої мисленнєвої активності студента осмислення ним виучуваного лексичного матеріалу відзначається глибиною і системністю, а навчальне середовище набуває яскраво виражених імерсивних ознак.

Засвоєння англійської лексики залежить не лише від глибини осмислення англійських ЛО (їх графічної та звукової форми, значення, сполучуваних властивостей тощо), а й від міцності запам'ятовування цих одиниць. Як психічний процес пам'ять складається з трьох основних ланок: запам'ятовування, зберігання і відтворення того, що запам'ятовувалося і зберігалось [3, с. 108].

Запам'ятовування є процесом введення нової інформації в пам'ять. Міцність запам'ятовування нових англійських ЛО визначається як утриманням їх в пам'яті, так і готовністю студента використовувати їх в мовленнєвій діяльності. Відповідно критерієм міцності запам'ятовування ЛО є «латентний (прихований) період використання», тобто тривалість збереження нової ЛО в пам'яті за умови невикористання цієї одиниці в мовленнєвій діяльності. Оскільки наступне використання будь-якої засвоєної ЛО відбувається через певний часовий інтервал, то важливо після вироблення латентного періоду систематично його збільшувати шляхом багаторазового повторення англійської лексики. При цьому чим більший інтервал між повтореннями, тим вища міцність і швидкість запам'ятовування [7, с. 363].

Ефективність запам'ятовування суттєво залежить від кількості об'єктів, які запам'ятовуються. Так, встановлений обсяг оперативної (короткочасної) пам'яті (7 ± 2) дозволяє визначити, що кількість англійських ЛО, які можуть підлягати запам'ятовуванню та, відповідно, бути введеними на одному занятті, не повинна перевищувати 9. Існує також думка, що значне збагачення словникового запасу студента відбувається за рахунок збільшення лексичних доз запам'ятовування (до 30 ЛО). Таке збільшення передбачає лише введення розширених лексичних доз за одне заняття, тоді як їх запам'ятовування відбувається протягом кількох тематично пов'язаних занять [2, с. 15].

Процес зберігання – це складний динамічний процес переробки інформації, її неперервної систематизації, доповнення, перегрупування та узагальнення. Період зберігання залежить від характеру англомовного лексичного матеріалу (осмисленість, значущість, складність, структурність й ін.), частоти його відтворення (тривалість збереження англомовних ЛО в пам'яті підвищується за практичного їх використання), ефекту інтерференції (зокрема, прояву ретроактивної інтерференції, коли в умовах поступлення чергової порції англомовних ЛО студенти забувають ті з них, що були попередньо закарбовані у пам'яті).

Протилежним до процесу зберігання нової інформації є процес забування. Загальновідомо, що найінтенсивніше забування настає відразу після засвоєння англомовних ЛО, поступово призупиняючись, тому «відстрочене відтворення» лексичного матеріалу є більш успішним, ніж те, що здійснене одразу після запам'ятовування [9, с. 314].

Залежно від способу запам'ятовування розрізняють довільне і мимовільне запам'ятовування. Перше характеризується постановкою мети запам'ятати що-небудь, а друге – відсутністю цільових установок на запам'ятовування нової інформації. Аналіз базових підручників для навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей, особисті спостереження та аналіз наукової літератури підтверджують наш висновок про те, що переважаючим способом запам'ятовування нових англомовних ЛО є довільне запам'ятовування, а саме: механічне запам'ятовування, що полягає у неосмисленому заучуванні англомовного лексичного матеріалу. Причиною превалювання механічного запам'ятовування над осмисленим є подання викладачем установки на запам'ятовування форми англомовного слова до того, як студент встиг осмислити змістове наповнення цього слова.

Процес запам'ятовування студентами лексичного матеріалу в умовах ВНС передбачає запам'ятовування ними не лише формальних ознак англомовних ЛО, а й глибоке осмислення їхніх семантичних ознак, що сукупно забезпечує високий рівень розуміння матеріалу, який вивчається. Відповідно розуміння створює необхідну платформу для осмисленого запам'ятовування лексики, а отже, для довготривалого її збереження в пам'яті та швидкого відтворення в мовленні.

Важливим є те, що організація навчального процесу в умовах ВНС дає можливість студенту запам'ятовувати новий матеріал як довільно, так і мимовільно. Багато вчених (П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Пушкарьова, М. Сакей та ін.) вважають, що в процесі оволодіння іноземною мовою ефективнішим є мимовільне запам'ятовування, ніж довільне. Однак здатність запам'ятати англомовний лексичний матеріал мимовільно зменшується у зв'язку із постійним усвідомленням студентом навчального процесу як такого. Інакше кажучи, студент ставиться до вивчення англійської мови як до навчального предмета, під час заняття він свідомий того, що його навчають, сприймає свого партнера по англомовному спілкуванні (викладача/студента) не як реального співрозмовника, а як модератора навчального процесу або «напарника» по завданню [1, с. 75]. Оскільки ВНС дає змогу суб'єкту навчання засвоювати англомовний лексичний матеріал в умовах, максимально наближених до природних – відбувається послаблення вираження навчальної направленості тих чи інших завдань, виникає «фонове» усвідомлення студентом навчального процесу, а відтак, запам'ятовування інформації є мимовільним.

Разом з тим навчання загальнонавчальної та фахової англомовної лексики неодмінно передбачає активізацію у майбутніх фахівців уяви, що є однією з форм осмислення. Уява – це «здатність уявляти в свідомості відсутній або неіснуючий в реальності об'єкт та подумки маніпулювати ним» [13, с. 172]. Завдяки уяві в свідомості студента виникають образи англомовних слів, зокрема зорові образи, які сприяють утворенню в механізмах мовлення прямих зв'язків між внутрішнім психічним образом об'єкта/явища, що позначається, та відповідним англомовним словом. Доведено, що зоровий образ має таку властивість, як «залишковість» [14, с. 74], тобто здатний залишатися перед очима студента навіть після свого зникнення.

В умовах ВНС образи, породжені уявою студента, відзначаються виразністю, стійкістю, високим ступенем співвіднесеності з реальністю та емоційною насиченістю. Уява студентів, які засвоюють англомовну лексику в умовах цього середовища, активізується значно частіше, ніж при застосуванні традиційної методики. Це зумовлено тим, що тоді навчання лексики відбувається крізь призму майбутньої професійної діяльності студентів. Викладач, опираючись на можливості уяви майбутніх фахівців, пред'являє ситуації проблемного і професійного характеру, з якими вони

раніше не стикалися, вибудовує в їх уяві образи, які не мають конкретного аналогу в дійсності, але дозволяють засвоїти певні знання і розвинути творче мислення.

Окрім уяви, не менш важливу роль у процесі засвоєння навчального матеріалу відіграють емоції. Загальновідомо, що позитивні емоції підвищують продуктивність когнітивних процесів, зокрема мислення, категоризації, запам'ятовування, спонукають до креативного підходу у вирішенні певних проблем. Таку дію позитивних емоцій можна пояснити двома способами: згідно з першим, вплив позитивно забарвленого матеріалу є більш екстенсивним, ніж вплив негативної або нейтральної інформації; другий спосіб пов'язаний із мотиваційно-організаторською функцією позитивних емоцій та особливостями переживання цих емоцій [5, с. 182]. Для прикладу, переживання радості зміцнює самооцінку студента, викликає в нього відчуття впевненості в собі і, отже, сприяє тому, що свідомість студента стає «відкритою до сприйняття нової інформації», а перебіг психічних процесів відбувається активніше [5, с. 82].

У контексті нашого дослідження функціонування ВНС сприяє виникненню у студентів потрібного емоційного стану, зокрема, переживання ним задоволення від навчального процесу. В умовах цього середовища завдання для оволодіння лексикою, що пропонуються майбутнім фахівцям, мають здебільшого проблемний, професійний і творчий характер. Відповідно студенти, виконуючи такого роду завдання, стикаються з труднощами, подолання яких приносить їм відчуття задоволення. Отримуючи задоволення від процесу засвоєння англійського лексичного матеріалу, суб'єкт навчання занурюється у створене ВНС.

Для оперування лексичним матеріалом з тією чи іншою метою осмислення та запам'ятовування англійських ЛО є недостатнім. Справжнє оволодіння англійською лексикою передбачає використання англійських ЛО в практичній діяльності [12, с. 536]. Йдеться не про багаторазове виконання однорідних дій з англійською лексикою, а про оволодіння нею під час здійснення діяльності, спрямованої не на учіння, а інші практично-значущі цілі. Оскільки в умовах ВНС навчання лексики відбувається на засадах міжпредметної координації, то студент має змогу використовувати засвоєні ЛО в діяльності, спрямованій не на їх безпосереднє відпрацювання, а на вирішення професійно орієнтованих проблем, що мають істотне практичне значення.

Аналіз психічних процесів, задіяних у процесі формування англійської лексичної компетенції і виявлення особливостей їх функціонування в умовах ВНС, дає можливість зробити наступні висновки:

- продуктивність сприймання зумовлена кількістю і видами задіяних аналізаторів, продуманою організацією підготовчої роботи, що передедує сприйманню; в умовах ВНС процес сприймання відзначається високою швидкістю протікання, стереоскопічністю, достовірністю та невимушеністю;
- осмислення лексичного матеріалу вимагає від студента здійснення складних мисленнєвих процесів; в умовах ВНС глибина і системність осмислення досягається за рахунок активізації передусім наочно-образного мислення студентів і підтримки функціонування таких основних мисленнєвих операцій, як синтез, узагальнення, трансформація тощо;
- уява породжує в свідомості студента зорові образи англійських слів, утворюючи прямі зв'язки між внутрішнім психічним образом об'єкта/явища, що позначається, і відповідним англійським словом; в умовах ВНС образи набувають виразності, стійкості, досягають високого ступеня співвіднесеності з реальністю та емоційної насиченості;
- показником міцності запам'ятовування є тривалість збереження нової ЛО в пам'яті за умови невикористання цієї ЛО в мовленнєвій діяльності; в умовах ВНС запам'ятовування є не механічним, а осмисленим, підвищується ймовірність мимовільного запам'ятовування лексичного матеріалу;
- позитивні емоції сприятливо впливають на запам'ятовування, перебіг мисленнєвих процесів; ВНС є джерелом такого основного емоційного переживання як задоволення, яке студент отримує від навчального процесу;
- оволодіння лексикою передбачає використання ЛО в практичній діяльності; в умовах ВНС студент використовує засвоєні ЛО з метою вирішення професійно орієнтованих, практично-значущих проблем.

Визначення психологічних закономірностей формування англомовної лексичної компетенції в умовах ВНС відкриває перспективи для подальших науково-методичних розробок, спрямованих на ефективне оволодіння англомовною лексикою студентами немовних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алхазішвілі А. А. Основы овладения устной иностранной речью / А. А. Алхазішвілі. – М.: Просвещение, 1988. – 126 с.
2. Василенко Л. Я. Формування лексичних навичок на початковому етапі навчання англійської мови в середній загальноосвітній школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Л. Я. Василенко. – К., 1996. – 24 с.
3. Гнаткевич Ю. В. Про оцінку трудності сприйняття пасивної лексики / Ю. В. Гнаткевич // Методика викладання іноземних мов: республіканський науково-методичний збірник. – 1970. – Вип. 5. – С. 108—111.
4. Ефремов О. Ю. Педагогика: учеб. пособие / О. Ю. Ефремов. – СПб.: Питер, 2010. – 352 с.
5. Изард К. Э. Психология эмоций; пер. с англ. / К. Э. Изард. – СПб.: Питер, 2009. – 464 с.
6. Ильин Е. П. Психология для педагогов: учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений, обучающихся по направлению «Педагогика» / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2012. – 640 с.
7. Климентенко А. Д. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе: монография / А. Д. Климентенко, А. А. Миролубова. – М.: Педагогика, 1981. – 456 с.
8. Копач О. И. Введение в языкознание: учеб.-метод. комплекс для студентов I курса отделения «Современные иностранные языки» / О. И. Копач. – Минск: БГУ, 2011. – 216 с.
9. Никандров В. В. Психология: учебник / В. В. Никандров. – М.: Волтрес Клувер, 2009. – 1008 с.
10. Освітнє середовище для підготовки майбутніх педагогів засобами ІКТ: монографія / Р. С. Гуревич, Г. Б. Гордійчук, Л. Л. Коношевський та ін. – Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2011. – 348 с.
11. Палій О. А. Комплексне використання технічних засобів навчання для формування німецькомовної граматичної компетенції студентів (на базі англійської мови): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. А. Палій. – К., 2002. – 219 с.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 720 с.
13. Стрижак Л. Н. Психология и педагогика: учеб. пособие / Л. Н. Стрижак. – М.: МГИУ, 2000. – 335 с.
14. Яхнюк Т. О. Використання фрагментів художніх відеофільмів для навчання студентів мовних спеціальностей соціокультурної англійської лексики: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. О. Яхнюк. – К., 2002. – 222 с.

УДК 371. 315 : 811. 111

І. В. ЗАЙЦЕВА

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ АНГЛОМОВНОЇ ДИСКУСІЇ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ

Досліджено особливості організації навчання майбутніх філологів веденню дискусії англійською мовою на основі проблемних ситуацій. Визначено поняття «дискусія», «проблемна ситуація», «інтелектуальна карта», «комунікативно-дискусійні уміння». Описано етапи навчання веденню дискусії та їх особливості. Надано методичні рекомендації щодо відбору навчально-методичних матеріалів для навчання студентів веденню англомовної дискусії. Наведено приклади вправ, названо вимоги до відбору статей і відео сюжетів, а також переваги їх використання.

Ключові слова: дискусія, особливості процесу навчання, майбутні філологи, проблемні ситуації, етапи, інтелектуальна карта, комунікативно-дискусійні уміння, статті й відео сюжетів.